

CRÒNICA

CRÒNICA DE LES ACTIVITATS DEL GRUP D'ESTUDIS FICHTEANS DURANT EL CURS 2000-2001

Ramon COLETAS

Presentació del grup

El Grup d'Estudis Fichteans pertany a la Secció de Filosofia Moderna de la Societat Catalana de Filosofia. El motiu de la seva formació cal cercar-lo en uns cursos de doctorat al Departament d'Història de la Filosofia, Estètica i Filosofia de la Cultura de la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona els anys 1997 i 1998. Aquests cursos foren impartits pel professor Dr. Salvi Turró i tingueren per tema la lectura i el comentari de l'obra de Johann Gottlieb Fichte *Fonament de tota la Doctrina de la Ciència* de 1794. Fruit del treball d'aquells anys va veure la llum la *Introducció als Estudis Fichteans* editada pel professor Turró, que aparegué publicada, primer, com a separata de l'anuari de la Societat Catalana de Filosofia i, després, en el número de l'any 1999. Com a continuació de treball en aquells cursos, s'organitzà durant l'any acadèmic 1999-2000 el Grup d'Estudis Fichteans, en el si de la Societat. El Grup compta amb un nucli estable de col·laboradors que asseguren la continuïtat del seu treball, però està obert a la participació de tot soci interessat en el filòsof Fichte.

L'estudi del Dret Natural de Fichte (Fonament del Dret Natural segons els Principis de la Doctrina de la Ciència)

El procediment de treball del grup fou pensat per treure el màxim rendi-

ment a cadascuna de les sessions mensuals. Es decidí que era interessant per aquest fi de concentrar els nostres esforços en algun tema concret de l'autor i desenvolupar-lo al llarg del curs. El programa fou decidit en una reunió específica, en la qual es dividí l'estudi de l'obra o obres pertinents en unitats que poguessin ser tractades a bastament i amb profit en cadascuna de les sessions. Cada membre es feia responsable llavors de preparar una sessió, en la qual exposava en forma de ponència les idees més importants del text a estudiar. A continuació, aquelles tesis es discutien conjuntament i s'arribava a unes conclusions, amb la qual cosa conclouia la trobada.

Aquest model de treball fou dut a la pràctica amb èxit durant el primer any d'existència del Grup, el 1999. El nostre objecte d'estudi fou la fonamentació transcendental del dret natural i l'obra de referència, *El Dret Natural*. Després de dues sessions introductòries sobre el concepte de filosofia transcendental a Fichte —es tractà l'origen de la Doctrina de la Ciència (R. Coletas) i la fonamentació en ella de la teoria de la intersubjectivitat (S. Turró)— s'endegà la interpretació sistemàtica dels apartats principals de l'obra esmentada. En una primera sessió, es tractà el problema sistemàtic que representava la relació entre els conceptes de fonamentació, dret i política en Fichte de 1793 a 1813 (F. Forn). Després s'intentà d' aclarir el difícil tema del paper que el dret de co-

acció té en el dret natural (L. Salvador). L'aplicació del dret natural ocupà la següent sessió (M. Díaz). La darrera sessió dedicada a l'obra de Fichte esmentada tingué per tema la relació entre els conceptes de dret internacional a Kant i a Fichte (M. Nebot). La sessió de clausura del seminari consistí en l'exposició d'una ressenya de l'obra de H. Verwey *Dret i moralitat en la doctrina social de J. G. Fichte* (R. Coletas).

Crònica de les activitats de l'any acadèmic 2000-2001

El segon any l'activitat del grup es dedicà a la filosofia moral i de la religió del període de Jena (1794-1800). Els textos a estudi han estat el *Sistema de la Doctrina dels costums segons els Principis de la Doctrina de la Ciència* (1798), les *Lliçons sobre Déu i la Immortalitat de l'ànima* (1797) i els articles *Sobre el Fonament de la nostra Creença en un Govern diví del Món* (1799), *Apel·lació al públic contra l'acusació d'ateisme* (1799) i *Recordatoris, Respostes, Preguntes* (1800).

La deducció del principi de la moralitat (Sittenlehre cap. 1)

El doctor Salvi Turró analitzà en la seva ponència la deducció del principi de la moralitat que té lloc al capítol I de la *Doctrina dels Costums*. Que Fichte comenci per una fonamentació vol dir que troba que Kant no ha resolt satisfactòriament l'explicació del que planteja com un *Faktum* de la raó: la llei moral en nosaltres. En no sotmetre a la crítica aquest fet per veure'n les seves condicions de possibilitat, s'obre la porta a una nova forma d'exaltació mística en la vessant pràctica (Jacobi). La deducció o gènesi del principi té tres moments analíticament distingibles. En un primer moment, el Jo es troba com essencialment constituït per l'activitat pura, entesa aquí com a voluntat pura, un moment d'objectivitat, de l'ésser, previ a la reflexió de la intel·ligència.

En un segon moment tenim el pensament d'aquest voler pur; aquest moment seria el moment de la subjectivitat i idealitat que forma part també de la unitat de la consciència. Aquest pensament que pensa la voluntat com a autoactivitat ha de complir les condicions que la doctrina de la ciència imposà a tot representar, segons les categories de substancialitat i causalitat. El tercer moment consistirà en l'expressió proposicional del reconeixement subjectiu d'aquella autoactivitat. Aquesta expressió no serà la d'un sentiment (com en el cas de la relació immediata de la consciència amb tot objecte particular), sinó un pensament. Això és així perquè l'impuls de la voluntat s'ha d'expressar necessàriament com un impuls vers la totalitat del Jo: la identificació entre subjecte i objecte, de pensament i voluntat. Si el pensament no pot ser més que l'expressió de la pròpia autoactivitat que es posa a si mateixa com a fi de l'actuació, l'enunciació prendrà la forma d'una llei que exigeixi una actuació plenament autònoma a la consciència (imperatiu categòric). La unió anhelada entre pensament i voluntat serà l'única manera en què la consciència finita podrà copsar; la unitat absoluta i indistinta entre subjecte i objecte, que no pot arribar mai a la consciència que distingeix i relaciona. Aquella unió que es troba en l'acte moral serà un cas eminent d'intuïció intel·lectual, l'únic al qual té accés la consciència comuna, que cal distingir de la realitzada per l'activitat artificial del filòsof transcendental quan construeix la consciència en el propi medi de la consciència. El *Faktum* s'ha justificat d'aquesta manera i no s'ha deixat en la seva mera facticitat, com féu Kant.

Les condicions formals de la moralitat (Sittenlehre; cap. III, 1ª secció)

La ponència sobre la primera secció del capítol tercer de la *Doctrina dels Costums*, a càrrec de Francesc Forn, segueix de prop la del primer, tan temàticament com en el detall de l'exposició. D'aquí la tria del fil conductor en la

culminació del kantisme i l'anàlisi del text com a *deducció transcendental* (especificant d'antuvi el «bon» sentit d'aquest terme) de les regles morals efectives a partir de l'estructura de la consciència. Els punts en què, segons el ponent, això implicava depassar Kant eren en aquest capítol tercer els següents:

- 1) la deducció del primat de la raó pràctica,
- 2) la llibertat com a causalitat real en la natura,
- 3) la qüestió del mal radical.

En l'animat diàleg que s'engegà, hom assenyala algunes obscuritats en l'exposició, aclarides amb més o menys fortuna pel ponent, i també temes més de fons sobre el marc filosòfic.

Les condicions materials de la moralitat
(Sittenlehre, cap. III, 2ª secció)

Marta Nebot s'encarregà d'aquesta part de la *Doctrina dels Costums*. Segons ella, Fichte estudia aquí la inserció de la llei moral en l'existència, tot veient quina és materialment l'actuació que correspon al fi final de la llei moral.

Fichte defineix el fi final, que és la màxima expressió de la llei moral, com «l'absoluta independència i autonomia del nostre ésser». El Jo descobreix el fi final per un impuls originari (l'impuls a l'autonomia). Però no totes les accions del Jo finit satisfan aquest impuls: per això tenim el sentiment interior d'aprovació o desaprovació davant d'una acció. Fichte, com a investigador transcendental, atén la llei racional sobre la qual es fonamenta aquest sentiment. Veu llavors que el límit de l'impuls és material: hi ha coses a què ell no pot aspirar. Ara bé, si el Jo aconsegueix que els objectes que limiten el seu impuls siguin reflex de la seva finalitat, que contribueixin a la seva independència, s'haurà començat a resoldre el problema. Aquests objectes són la matèria, que engloba tant la natura que omple com els impulsos naturals del Jo. Gràcies a la matèria, l'actuar possible del Jo

esdevé real. Aquest pas té lloc, primer, per la mediació del cos, que és l'instrument de la casualitat del Jo en la natura; també la intel·ligència del Jo finit hi contribueix; per mitjà de la reflexió, el Jo posa l'impuls natural com a no constituent de la seva activitat més lliure. Aquesta autodeterminació, per la qual el Jo obre l'esfera de la seva llibertat, encara no és, però, conscient. La condició de l'autoconsciència és la relació amb altres Jos; ha de mantenir llur llibertat, perquè gràcies a ella li mostren l'exigència real de ser autònoma; alhora, ha de respectar aquells objectes que són producte de la llibertat d'altres. Així doncs, la influència dels altres determina la meua individualitat. Aquesta determinació consisteix en la síntesi que he de fer entre la meua llibertat i la limitació que ells m'imposen. Ells determinen el punt (material) que la meua llibertat (formal) no ha de sobrepassar. Amb tot, per ser lliure i independent, he de produir l'acord absolut fora meu. Per això, cal arribar a una convicció pràctica comuna, que configura un ésser comú ètic. L'estat és el primer pas en aquest camí, en tant que garant dels drets comuns dels homes. Fichte sosté que moralment l'individu no pot sabotejar cap Estat, sinó que ha d'esperar que la convicció comuna també es faci ressò del seu paper particular: la creença en la perfectibilitat de l'home no només permet el reforçament de la llei moral, sinó també la millor convivència dels homes sota dret. Ara bé, entre homes instruits que posen a prova la convicció privada, el Jo pot ser tan lliure com ho és davant seu mateix i criticar, si cal, Església i Estat. Però si el fi final es realitza plenament, fins i tot serien accessòries les distincions entre públic il·lustrat i no il·lustrat, Església i Estat: hi hauria acord entre tots sobre allò purament racional.

Les lliçons sobre Déu i la Immortalitat

Na Sira Bayot es plantejà la relació entre «virtut i fe» o «moralitat i creença» en les lliçons. Aquesta pregunta articula aquest text fichteà i, en ell, la

resposta és clara: la fe està implícita en la llei moral. La moralitat és sempre quelcom individual, quelcom que pertany a la pròpia decisió, però aquesta moralitat va més enllà de nosaltres mateixos: «l'exigència del regne de la raó»; és a dir, la realització de la llei moral és quelcom possible, no realitzable immediatament, sinó en el futur; i això fa entrar en joc tres idees centrals articulades entorn de i per la llei moral: la creença, Déu i la immortalitat. L'home moral ha de *creure* en la possibilitat de realització de la llei moral, per la qual cosa necessita una causa (*Déu*) que permeti que aquesta es realitzi en el món i un temps «il·limitat» (*immortalitat*) per tal d'assolir-la individualment. La crítica als dogmàtics, la idolatria i la superstició completen la proposta fichteana.

Els articles de Fichte i Forberg sobre la filosofia de la religió / L'apel·lació al públic

En Ramon Coletas presentà, en dues sessions, dos dels textos implicats en la dita *Polèmica de l'Ateisme* de Fichte. El primer d'ells desencadenà l'acusació d'ateisme que havia de portar, primer, a la censura oficial del seu article i, després, a la pèrdua de la càtedra que tenia a la Universitat de Jena. L'article fou escrit com a resposta a un altre article de Forberg que seria també censurat. La radicalització de Forberg de la diferència kantiana entre teoria i pràctica li fa afirmar que és incert que hi hagi un Déu. Per Forberg, l'acció pràctica està depurada de tot element de reflexió. Per això, és consistent i igualment vàlid afirmar teòricament que hi ha un Déu com que n'hi ha molts o cap. Fichte vol corregir aquesta apreciació, tot i criticar també com Kant i Forberg les proves tradicionals de l'existència de Déu, que li atribuïen una entitat substancial. El punt de partida de Fichte serà la recerca transcendental (és a dir, de les condicions de possibilitat de la seva validesa racional) de l'origen en la consciència de la creença. El lloc on dirigir la reflexió serà la vessant pràctica de la raó. No es tracta, com per als dogmàtics, de

partir del món sensible per arribar a la necessitat d'un ens creador, sinó d'elevat-se al nivell transcendental per veure com és possible la relació intencional de la consciència en la seva activitat pràctica vers el món. El món correspon a la moralitat, depurada de tot element sensible, és un món suprasensible de llibertats en interrelació, món governat divinament. El món sensible només cobra sentit a partir d'aquest *en si* o *thélos* de la llibertat, com a lloc de trobada de les diferents esferes de les llibertats individuals i mitjà per a decidir-se i actuar segons aquell fi (no és important el *què* del món sinó *com* actuem en ell). Però Fichte va més enllà i identifica el lligam suprasensible que unifica aquestes llibertats com a Déu, vida d'on brolla el deure entès com a manament diví. Tota consciència està cridada a realitzar aquest ordre suprasensible en el futur —forma temporal en què apareix a la consciència la decisió interior—, si no vol esdevenir alienada de la Vida, que és Déu. Però Déu no pot pensar-se més enllà, com una substància separada i creadora o amb atributs humans (voluntat, raó); és espiritualitat pura que traspasa tots els esperits racionals.

En la següent sessió exposà Coletas aquest primer text on Fichte es defensava públicament de l'acusació. Sosté contra els seus adversaris «dogmàtics», que el fi de l'home és la benaurança (*Selgkeit*) com a alliberament de tota dependència del *tot racional* de l'home i no la felicitat (*Glückseligkeit*), que fa el nostre ésser necessitat. El Déu dispensador d'alegries dels dogmàtics seria més aviat el *Príncep del Món*. També vincula Fichte el seu concepte de religió amb el del cristianisme, per mostrar-ne la coincidència, com en el tema de la crucifixió de la carn, per exemple, que és un símbol de l'alliberament dels motius egoistes en l'actuació pràctica. Respecte als kantians moralistes, si bé comparteix la crítica establerta per Kant al concepte de Déu com a substància (per la tesi de la restricció de l'aplicació dels conceptes a les condicions de la sensibilitat, l'espai i el temps), afirma novament la convicció sentida en l'acció moral com el mitjà per a «conèixer»

Déu en nosaltres (en la consciència): la seguretat indubtable en què les nostres accions lliures tindran èxit fins i tot en el que no depèn de cadascú de nosaltres, gràcies a una *lleï superior* que les relliga. L'ésser de Déu s'ha d'entendre també des de la perspectiva pràctica, com a activitat pura més enllà del coneixement teòric, en una analogia a com pensem en general el nostre esperit. Res més pot predicar-se d'ell sense caure en la superstició.

Recordatoris, respostes i qüestions

La ponència de Lluís Salvador volgué mostrar en una primera part el complex entramat historicopolític en el qual s'insereix la polèmica de l'ateisme. Juntament amb qüestions filosòfiques i teològiques, es parlà de la situació política a Alemanya en temps de la Revolució Francesa. Fichte, que l'havia defensada en escrits anònims i per la qual cosa en molts cercles conservadors passava per demòcrata, esdevingué el centre d'atacs amb clara intencionalitat política, puix que volien apartar aquest professor sospitós del seu cercle d'influència privilegiat.

A continuació, Salvador recordà els textos principals de la filosofia de la religió de Fichte, incloent-hi alguna de les tesis més importants de l'obra tardana *Exhortació a la vida benaurada*, on Déu és entès com a font de vida: amb el nostre actuar vital —que representa un moment explícitament de l'acció divina— se'ns fa intel·ligible l'esfera pràctica del pensament pur. La vida benaurada la conforma el deure acomplit, realitzat. Així es consoliden algunes de les tesis fichteanes aparegudes en escrits anteriors. Pel que fa a l'obra en qüestió, hi ha una primera part metodològica on es repassa què vol dir el mètode de la filosofia transcendental. Els qui acusen Fichte d'ateu ho fan perquè desconeixen els principis d'aquesta filosofia i no

la dominen. No saben veure, per tant, la distinció essencial entre la filosofia de la religió i la religió mateixa, que actuen, respectivament, en els àmbits diferenciats de la reflexió artificial del filòsof i de la immediatesa viscuda o vida. Partim, així, de les relacions entre el filosofar i la vida, entre l'home comú i aquell que és capaç d'elevant-se a l'abstracció filosòfica. L'activitat especulativa només és un mitjà per a conèixer la vida. En resum: la vida és la totalitat de l'ésser racional objectiu i l'especulació la totalitat de l'ésser racional subjectiu. Conclou Salvador que ens trobem davant d'un filosofar que cerca la mirada especulativa capaç d'ataïllar el sentit originari de l'activitat de l'ésser lliure.

En les darreres parts, dedicades al tractament de la filosofia de la religió, queda clar que no es tracta de la teologia com a conjunt de dogmes o catecisme. L'objectiu de la filosofia de la religió és crític i pedagògic; en sentit negatiu, ha d'eliminar totes les teories obscurantistes (contràries a la racionalitat). Però les conseqüències pedagògiques de la doctrina de la ciència en filosofia de la religió van més enllà i més que entrar en conflicte amb el sentit religiós de l'home viu i actiu, el reforça en la seva tasca d'autoaclariment. Cal destacar també que, tot i mantenir el lligam intrínsec entre moralitat i religió, en aquesta obra prova Fichte més que mai de diferenciar entre decisió i creença en l'èxit de l'acció decidida —moments que no s'han de confondre, si bé estan essencialment units—. Fichte vol posar a resguard la religió de la reducció a moral ja intentada per Forberg.

La ressenya de l'obra de Marco Ivaldo *Llibertat i raó. L'ètica de Fichte*, a càrrec de Marta Nebot, clou les activitats dels nostre grup durant l'any acadèmic 2000-2001. Els textos de les ponències estan agrupats en dos reculls, a disposició dels socis de la Societat Catalana de Filosofia.